

ЯРАСЛАЎ САМУЙЛК (г. Брэст)

**ВЁСКА КАМАРОЎКА БРЭСЦКАГА РАЁНА: ГІСТОРЫЯ, СУЧАСНАСЦЬ,
АСАБЛІВАСЦІ ГАВОРКІ**

Камароўка — вёска у Тамашоўскім сельсавеце Брэсцкага раёна Брэсцкай вобласці, за 66 км на поўдзень ад Брэста. На захад ад населенага пункта па р. Заходні Буг (прыток р. Нараў) знаходзіцца дзяржаўная мяжа з Польшчай, на ўсход і поўдзень — мяжа з Украінай.

Паводле пісьмовых крыніц паселішча вядома з XVI ст. як сяло ў Берасцейскім павеце Троцкага, з 1566 г. — Берасцейскага ваяводства ВКЛ. Маёмасць праваслаўнай царквы. У 1580 г. Камароўка з’яўлялася ўласнасцю М. Казярадскага.

У XIX ст. вёска ў Брэсцкім павеце Гродзенскай губерні, уваходзіла ў склад маёнтка Прыбарава. У 1861 г. паселішча ў Прыбараўскай воласці і належыць графу Замойскаму, тут налічваецца 50 двароў. У ліпені 1862 г. у Камароўцы адбыліся сялянскія хваляванні. Вяскоўцы адмовіліся выконваць згонную павіннасць і плаціць чынш грашмыма або хлебам. У 1876 г. у вёсцы налічвалася 140 двароў і 854 жыхары. А ў 1890 г. зямля ў Камароўцы належыць сельскагаспадарчай абшчыне, якая мела 149 дзесяцін зямлі. Тут працавала царкоўнапрыходская школа, дзе вучыўся 31 хлопчык. Паводле ўсерасійскага перапісу 1897 г. у вёсцы 116 двароў і 656 жыхароў. У 1905 г. паселішча ў складзе Прыбараўскай воласці і налічвае 690 жыхароў.

У 1954 г. Камароўскі сельсавет перайменаваны ў Тамашоўскі, а з 1956 г. аднесены да Брэсцкага раёна. Паводле перапісу 1959 г. тут налічвалася 819, у 1970 г. — 780 жыхароў. У 1997 г. у вёсцы 213 гаспадарак і 463 жыхары. Камароўка — радзіма лётчыка-касманаўта, генерал-маёра авіяцыі, двойчы Героя Савецкага Саюза, Пятра Ільіча Клімука [1, с. 545; 2, с. 116].

Дыялектны матэрыял зафіксаваны ў 2007 г. ад жыхаркі в. Камароўка (мясц. назва: *Комары́вка*; жыхары: *комары́вц’і*) Васільчук Таццяны Іванаўны, 1928 г. нараджэння, адукацыя — 2 класы польскай і 3 класы савецкай школы. Разгледзім комплекс моўных асаблівасцей, якія характарызуюць гаворку в. Камароўка Брэсцкага раёна. Як і ў літаратурнай мове, гэтай гаворцы ўласцівы пяць галосных фанем: [a], [e], [ы (i)], [o], [y].

Адной з найбольш яркіх, паказальных і значных адметнасцей націскага вакалізму разглядаемай гаворкі з’яўляецца вымаўленне ў становішчы пад націскам галоснага [e], што ўжываецца на месцы гістарычных *ы, *і ў націскных складах пасля цвёрдых губных і прэдняязычных: *ме, грыбэ, бек, меш, вёсыназ, вёпый, помейу, робэты, мэска, ловэты, ходэты, косэты, колé, лёпа, нёвка, тэхый, сен, рéба, волé*, але: *в’іте, пыл’, л’іты*. Аднак не пад

націскам этымалагічныя *ы, [ы] < *і ў акрэсленай пазіцыі захоўваюцца: *высо́ко, пыса́ты, забыра́ты, зыма́* і інш. Яшчэ адна прыкметная асаблівасць дадзенай гаворкі – гэта ўжыванне гука [ы], які зафіксаваны на месцы спрадвечнага *о ў так званых закрытых складах пад націскам (*выз, выл, ныс, стыл, бы́л'ше, вын, пы́дыш*, але *к'ен', к'ін'*); на месцы гістарычных *е, *ѣ ў першым пераднаціскным складзе пасля губных зычных (*быда́, высна́, выдро́, мышо́к, пысо́к*); на месцы гістарычных *е (*ь) пасля этымалагічных *с, *з, *т, *н, *д (*сылó, зымл'е́, тыпе́ра, нымá, дыно́к*).

Націскны вакалізм вывучаемай гаворкі вызначаецца таксама рэалізацыяй галоснага [і] у адпаведнасці з спрадвечным *ѣ: (*в'і́т'ор, с'і́но, л'і́с, сн'і́н*), але не пад націскам вымаўляецца гук [ы]: *лысо́к, сныжо́к, вытр'і́в*.

Адметнай і паказальнай асаблівасцю гэтай гаворкі з'яўляецца наяўнасць галосных [ы], [у] на месцы паслянаціскага гістарычнага *е адпаведна ў словах *бе́рыш, ве́ч'ур*, а таксама захаванне этымалагічнага *е ў націскай пазіцыі ў лексемах *дале́ко, ове́с*, але: *м'і́д*.

Найбольш характэрная і істотная адметнасць сістэмы кансанантызму даследуемай гаворкі – гэта вымаўленне цвёрдых губных і спрадвечных *с, *з, *т, *н, *д, *л адпаведна перад гістарычнымі *е, *ѣ, *і, *ь (*бе́рыш, ве́ч'ур, до мене́, пе́ршыі, быда́, высна́, выдро́, мышо́к, пысо́к, робёты, ме́ска, пыса́ты, ловёты, забыра́ты, ходёты, косёты, зыма́, не́вка, сыло́, зымл'е́, тыпе́ра, нымá, дыно́к, по́ле, лед', коле́, ле́па, ходёлы*, але *л'і́ты*), а таксама губных і прэдняязычных перад этымалагічным *о ў так званых новых закрытых складах і перад канчаткам *-ыв* у назоўніках жаночага роду множнага ліку роднага склону пад націскам: *выз, выл, ныс, стыл, бы́л'ше, вын, пы́дыш, бабы́в* і інш., але *к'ен', к'ін'*.

Што да рэалізацыі [д], [т] у розных пазіцыях адзначым, што цвёрдыя адпаведныя зычныя ўжываюцца перад спрадвечнымі е, *і (*ден', тыпе́ра, ме́хо, ходёты*). Гістарычна мяккія [д'], [т'] захаваліся перад этымалагічным *ѣ (*д'і́д, т'і́н'*), а таксама на канцы дзеяслоўных формах трэцяй асобы адзіночнага і множнага ліку (*вын хо́дыт', но́сыт', воне́ хо́д'ат', но́с'ат'*).

У спалучэннях *гы, *кы, *хы, што ўзніклі пры ўтварэнні поўных форм прыметнікаў, і ў пазіцыі перад галосным [е] у прыметніках ніякага роду адзіночнага ліку задняязычныя захаваліся цвёрдымі: *доў́ыі, коро́ткыі, то́нкыі, ме́хыі, доў́оіе, коро́ткоіе, ме́хоіе*.

Адметнай рысай разглядаемай гаворкі з'яўляецца тое, што спрадвечныя зычныя *р, *ц, *ш, *ч, *ж у пэўных пазіцыях як цвёрдыя, так і мяккія: *храд, ца́цка, хло́пцы, цо́каты, цыц'ке́ 'вымя ў каровы́, шепта́ты, кача́н, же́то і р'і́чка, hr'і́х, пор'і́зав, на двор'і́, пор'е́док, ц'і́н, ц'і́вка, моладэ́ц'а, ц'і́лыі, на кунц'і́, ш'е́пка, ч'ес, о́ч'і, ж'е́р, на меж'і́* [4, с. 152].

Своеасаблівым і неадназначным у дадзенай гаворцы з'яўляецца зычны [в]. Ён выступае тут не толькі ў пазіцыі перад галоснымі, як у іншых гаворках беларускай мовы, але і пасля галоснага гук перад зычным і ў канцавым становішчы, дзе ў асноўным масіве беларускай дыялектнай мовы мае месца паўгалосны гук [ʋ]: *купё́в, ла́вка, до́вныі, пра́вда* [4, с. 153].

Прыкметная фанетычная асаблівасць вывучаемай гаворкі – гэта фарынгальны (глотачны) зычны [h]: *бе́рыш, до́вныі, хо́стрый* і інш. Адметнай асаблівасцю гэтай гаворкі з'яўляецца тое, што ў канцавым становішчы звонкія зычныя гучаць невыразна (*дуб^н, выз^с, хо́лод^м, ныж^м*), аднак ў сярэдзіне названыя зычныя паслядоўна аглушаюцца: *ка́ска, за́на́тка*.

Вельмі істотная адметнасць даследуемай гаворкі – гэта розная рэалізацыя гістарычнага спалучэння “**мяккі зычны + ьj**”: *нас'і́нне*, але *зело́*.

Асаблівасцю гаворкі з'яўляецца таксама тое, што ў большасці слоў перад націскнымі (не заўсёды) галоснымі [о], [у] адсутнічаюць пратэтычныя зычныя: *о́ну́ча, о́раты, о́сен', о́ч'і, о́зеро, ны́одного*, але *хо́стрый, ву́лыца*.

Значныя асаблівасці характарызуюць і адрозніваюць дадзеную гаворку і ў галіне марфалогіі. Назоўнікі жаночага, мужчынскага і ніякага роду адзіночнага ліку першага і другога скланення з цвёрдай і мяккай асновай ў месным склоне адзначаны з канчаткамі *-ы, -у, -ове*: *в хáты, в л'і́сы /в л'і́сове/, в по́л'у, в носо́ве, в ротóве*. Назоўнікам жаночага роду множнага ліку першага скланення ў родным склоне характэрны нулявы канчатак (□) або канчатак *-ыв*: *нымá стр'і́х, доры́ш, хо́лыі, бабы́в, хаты́в* і інш. У назоўным склоне мужчынскага роду адзіночнага ліку прыметнікі ў становішчы пад націскам маюць канчатак *-ей*, не пад націскам *-ый*: *нове́й,*

молодёй, старей, малей, добрый, хороший, тёплый. Прыметнікам ніякага роду адзіночнага ліку ў назоўным склоне ўласцівы тут поўны двухскладовы націскны і ненаціскны канчатак *-ойе* або так званы “сцягнуты” аднаскладовы ненаціскны канчатак *-е*: *молодойе, старойе, новойе, солёдойе, солёдке, к’ёсдойе, к’ёсле.* Але гэта размежаванне наяўнасці поўных або сцягнутых канчаткаў у акрэсленых пазіцыях не заўсёды з’яўляецца дастаткова выразным і паслядоўным. Аднак прыметнікі жаночага роду ў гэтым жа ліку і склоне паслядоўна ўжываюцца з поўнымі двухскладовымі канчаткамі *-айа, -ойе*, якія характэрны тут як пад націскам, так і ў ненаціскным становішчы: *молодайа, старайа, новайа, добрайа.* Зваротныя дзеясловы ў даследуемай гаворцы гаворкі адзначаны з постфіксамі *-с’а, -с’*: *бойўс’а, купайўс’а, бойавс’а, купавс’а, шось зробелос’а, вмыватыс’ (-с’а), братыс’ (-с’а), робётыс’ (-с’а), зватыс’ (-с’а).*

Адметнасцю гаворкі з’яўляецца тое, што дзеясловам з асновай на заднеязычныя ў асабовых формах характэрна чаргаванне гэтых зычных асновы з шыпячымі. Заднеязычныя выступаюць у першай асобе адзіночнага ліку і трэцяй асобе множнага ліку, а шыпячыя маюць месца ў другой і трэцяй асобе адзіночнага ліку і першай і другой асобе множнага ліку: *пыку, стрыну, пыкут, стрынут, але пычеш, стрыжэш, пычэ, стрыжэ, пычэмо, стрыжэмо* і г. д.

Такім чынам, гаворка в. Камароўка Брэсцкага раёна характарызуецца цэлым комплексам спецыфічных моўных асаблівасцей і адносіцца да заходнепалескай (палескай, загародскай) групы гаворак [4; 5, 150 – 156, 201 – 214; 6, карта 75; 7, с. 218].

Спіс літаратуры

1. Памяць : Гісторыка-дакументальная хроніка Брэсцкага раёна / рэдкал.: Г. К. Кісялёў [і інш.]. – Мінск : БелТА, 1998. – 574 с.
2. Гарады і вёскі Беларусі: энцыклапедыя. Т. 3, кн. 1. Брэсцкая вобласць / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелСЭ, 2006. – 528 с.: іл.
3. Самуйлік, Я. Р. Атлас народных гаворак Выганаўскага Палесся (рукапіс) / Я. Р. Самуйлік. – 219 с.
4. Крывіцкі, А. А. Дыялекталогія беларускай мовы / А. А. Крывіцкі. – Мінск : Вышэйшая школа, 2003. – 294 с.
5. Клімчук, Ф. Д. Гаворкі Заходняга Палесся : Фанетычны нарыс / Ф. Д. Клімчук. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 128 с.
6. Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак / склад.: Р. І. Аванесаў [і інш.]; пад рэдакцыяй Р. І. Аванесава, К. К. Атраховіча (Крапівы), Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 80 карт.
7. Клімчук, Ф. Д. Заходнепалескія гаворкі / Ф. Д. Клімчук / Беларуская мова : Энцыклапедыя / рэдкал.: Б. І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]; пад рэдакцыяй А. Я. Міхневіча]. – Мінск : БелЭН, 1994.